

КОСТЮК М. М.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ЗВУКОСИМВОЛІЗМ У ТВОРЧОСТІ ФРАНЦУЗЬКИХ ПОЕТІВ КІНЦЯ ХІХ СТОЛІТТЯ

Стаття присвячена поняттю звуко символізму у творчості французьких поетів кінця ХІХ століття. У статті виявлені два види звукового символізму та проаналізовані основні ефекти, які створюють окремі звуки. Класифіковані найчастотніші фонетичні прийоми у французькій поезії.

Ключові слова: звуко символізм, експресивна фонологія, синестезія.

Статья посвящена понятию звуко символизма в творчестве французских поэтов конца ХІХ века. В статье выявлены два вида звукового символизма и проанализированы основные эффекты, которые создают отдельные звуки. Классифицированы наиболее частотные фонетические приемы во французской поэзии.

Ключевые слова: звуко символизм, экспрессивная фонология, синестезия.

The article is dedicated to the concept of sound symbolism in the works of French poets of the late nineteenth century. The article defines two types of sound symbolism and analyses some main effects that sounds can make. It classifies the most frequent phonetic techniques in French poetry.

Key words: sound symbolism, expressive phonology, synesthesia.

Актуальність статті визначається збільшення уваги сучасних дослідників до понять художньої поетичної символіки та образності.

Метою статті є визначення поняття звуко символізму та виявлення його основних ознак та функцій у французькій поезії.

Об'єктом статті є звуковий символізм у французькій поезії, а її **предметом** – різноманітні фонетичні прийоми, використані у творах французьких поетів кінця ХІХ століття.

Матеріалом дослідження слугували вірші французьких поетів кінця ХІХ, на основі аналізу яких зроблені висновки про особливості звукового символізму у французькій поезії.

Наукова новизна статті полягає в тому, що вперше виділяються і класифікуються найчастотніші фонетичні прийоми у французькій поезії.

Стаття присвячена звуковому символізму – важливому фонетичному аспекту, що відіграє домінуючу роль при аналізі французької поезії, оскільки надзвичайно яскравою рисою творчості поетів кінця ХІХ століття було формування поезії не тільки на рівні слова, а й на рівні звуку. Відомий французький поет П. Верлен

утверджує новий стиль в мистецтві – мелодійно-емоційний. Тобто, звук втілює в собі переживання автора, часом особливо яскраві та інтенсивні, завдяки своїй невивраженості та неокресленості.

Досліджуючи поняття звуко символізму, слід розрізняти такі поняття як звукозображуючі та звуко символічні слова. Звукозображуючі слова поділяються на дві основні категорії: звуко наслідувальні, коли денотатом імені є предмети, явища, процеси зовнішнього світу, здатні виробляти звуки, та звуко символічні слова, коли денотатом імені є предмети, явища, процеси, якості зовнішньої дійсності, не здатні до звуко наслідування [1:10].

Видатний представник Женевської школи Ш. Баллі відзначав, що звуковий склад мови (тобто все те, що викликає музичний або акустичний ефекти) відкриває безліч виражальних можливостей [2:82]. Дослідник наголошував на важливості так званої експресивної фонології, яка досліджує відповідності між почуттями та сенсорним ефектом, що створюється мовою [2:83].

Наслідуючи концепцію Ш. Баллі, ми розрізняємо два окремих фактори, на основі яких у людини складається певне враження щодо звучання слова. Перш-за все, це особливості виключно на рівні звучання (тобто незвичайне поєднання звуків). По-друге, це семантичний фактор, тобто вплив значення слова. Наведемо приклад дослідника: слово “*tinter*” (дзвеніти) створює певний музичний ефект, а слово “*teinter*” (фарбувати) такого ефекту не створює, хоча обидва слова мають абсолютно однакове звучання [2:84]. Зазначимо, що під час аналізу ми враховуємо ці два важливі фактори.

Звуко наслідування – незмінна частина мови чи клас слів, представлена знаками-імітаторами сприйнятих носіями мови звуків істот чи неістот (людей, тварин і їхніх дій, явищ природи, предметів) [3:163]. Виділяють декілька типів звуко наслідування: повний і частковий залежно від ступеня подібності звуків істот чи неістот; редукований і комбінований залежно від повторюваності звуків; фіксований і варіативний залежно від можливості варіювання знакових імітаторів того самого звука [3:163], тому звуко наслідування набуло свого широкого поширення під назвою онома́топея (від грец. “*onomatopēia*” – звуко наслідування).

Наведемо приклади звуко наслідувальних слів з поезії французьких символістів, які ілюструють важливу роль зв'язку семантики слова та

його звучання: “*tintement*” (дзвін):

Aux plaintifs tintements des bassins

Sur les nattes et sur les coussins,

Les paresse en les flots des tresses [6:148];

“*hurlement*” (вій):

En ces âges maudits insultant aux Chimères,

Pareils aux hurlements impurs des filles soules [6:150];

“*rumeur*” (галас, гомін):

Les rumeurs des hommes et des choses

Comme un flot expiré se sont tues [6:152];

“*frisson*” (озноб):

Et nous irons vers lui qui vient de l'occident

Dans le frisson et dans le rire de nos dents” [6:172] тощо.

Яскравим прикладом звуконаслідування можуть послугувати рядки з поезії провідного символіста Гіля: “*Pliq, ploq, pliq – pliq, ploq, plaq, rumeur d'eau dans les eaux*” [6:204].

Крім того, звуконаслідування – це закономірний зв'язок між звуковим складом слова й акустичною ознакою позначеного [3:163], тому звуконаслідування є підґрунтям звукосимволізму.

Поняття звукового або фонетичного символізму набуло широкого поширення під назвою звукосимволізм [4:39]. В античні часи ще Платон наголошував на тому, що існує прямий зв'язок між формою та змістом слова. Звукосимволізм – явище фонетичної підсистеми мови, яке уможлиблює встановлення мотиваційного зв'язку між звуком і значенням слів, що має психічне підґрунтя: синестезію як аналогію між різними відчуттями й образами у свідомості людини, кінеміку як зв'язок довільних рухів м'язів і відчуттів й емоцій, стереотипізацію як звичку пов'язувати певний звук з оцінкою ряду знаків, де він трапляється [3:163].

Звукосимволічні слова найчастіше позначають рух, світло, розмір, просторові параметри, стан і дії людини [3:163]. Символізація семантичних одиниць у різних мовах здійснюється відповідно до універсальних синестезійних правил, але за допомогою засобів, які реально існують у фонетичній системі певної мови, тому між семантичними і фонетичними одиницями не може бути однозначної відповідності [1:37].

Розрізняють два види звукового символізму: суб'єктивний та

об'єктивний. Суб'єктивний вид символізму передбачає співвідношення між звуковими і семантичними одиницями у психіці носіїв тієї чи іншої мови [1:16]. Об'єктивний вид символізму передбачає розгляд зв'язку певних звуків і значень у словах тієї чи іншої мови [1:10]. Е. Сепір розрізняв експресивний (коли фонетичні одиниці служать для символізації емоційно-оціночних значень) та референційний звуко-символізм [1:11].

Особливою ознакою звукового символізму є те, що він носить не універсальний, а національний, специфічний характер. Крім того, в основі звуко-символізму лежить набутий в процесі вивчення мови мовленнєвий навик, що закріпив асоціацію між певними звуковими і семантичними одиницями [1:10].

Дослідження французьких науковців показують, що для французів приємними на слух є голосні звуки “é”, “i”, м'який приголосний “l” та ніжний “z” [5:24]. Приємним також на слух є гармонійне розподілення дзвінких голосних (“a”, “o”), ясних (“é”, “i”) та глухих (“u”, “ou”). Крім того, приємно звучить сполучення голосних “é” або “è” з носовими (“reine”) або з плавними звуками (“airielle”). Таким чином, мелодійною є комбінація звуків: “i-o” (“organdi”), “i-a-é” (“Villaret”), “a-o-é” (“asphodèle”) [5:25]. Взагалі у французькій мові домінує сукупність голосних звуків або вокалічних закінчень, завдяки чому створюється враження плоскості або простоти [5:26].

Зіткнення приголосних є досить рідким явищем у французькій мові, тому слова, де зустрічаються приголосні складають враження складності, а іноді і аномалії: “scalp”, “slalom”, “acné” [5:27]. Деякі групи майже неможливо вимовити, прикладом може слугувати рядок з вірша С. Малларме, який намагався створити ефект відчуженості:

*“Puisqu’Espinass, ô Falstaff, pense
Qu’ils sont un peu trop folichons
Les grelots dont sonne ta panse,
– Voilant nos ris de capuchons
– Pleurnichons ! Pleurnichons !”* [7:12].

Вдалим прикладом може слугувати гра поета зі словом *ptyx*, коли Малларме підбирає безліч рим для цього вигаданого ним слова:

*“Sur les crédences, au salon vide : nul ptyx,
Aboli bibelot d’inanité sonore,
(Car le Maître est allé puiser des pleurs au Styx*

Avec ce seul objet dont le Néant s'honore)” [8].

Послаблений шум звуку “d” створює враження занедбаності, байдужості (“dodo”, “dodeliner”) [5:42]. У творчості Ж. Мореаса знаходимо ряд слів зі звуком “d”, що створює ефект занедбаності, а іноді і комічний ефект: “*les rhododendrons*” (“n”, “m”):

“Sapins sombres aux larges troncs,

Fondrières de l'Entécade

Où chante la fraîche cascade

Derrière les rhododendrons” [6:149].

Дуже часто в поезії символістів зустрічаємо слова з комбінацією звуків “s – fl” є дуже експресивною і виражає подув вітру, уповільненого дихання, а іноді і задухи: “*souffler*”, “*le soufflé*”, “*effleurer*”, “*soufflotte*”, “*siffler*”, etc. Гаведемо приклад з поезії Реньє:

“Il a foulé le mal de son pied nu qui pèse

Sur la gorge étouffée et la gueule qui mord

Jusqu'à ce que le dernier cri râle et s'apaise” [6:266].

С. Малларме часто вживає цей звук у своїх поезіях:

“Grâce à lui, si l'un souffle à son buccin bizarre,

Des enfants nous tordront en un rire obstiné

Qui, le poing à leur cul, s'engageront sa fanfare” [7:45];

“Tout Orgueil fume-t-il du soir,

Torche dans un branle étouffée

Sans que l'immortelle bouffée

Ne puisse à l'abandon surseoir !” [7:80].

Слід зазначити, що звуки можуть надавати певні враження про істот чи об'єктів з огляду на те, який зв'язок ми встановлюємо між слуховим сприйняттям та сприйняттям значення. Тому, деякі звуки здаються ясними чи різкими (“é”, “i”), низькими (“o”), розкотистий (“a”, “ê”), глухими (“u”, “eu”, “ou”), мелодичними (“on”, “an”, “in”, “un”), грубими (“r”), лагідними (“w”, “l”) [5:37]. Так, наприклад, Рене Гіль у звуці “a” чує органи, у “e” арфи, в “i” – скрипки, у звуці “o” – труби, у “u” – флейти. Не можна не згадати поему голосних А. Рембо: *A noir, E blanc, I rouge, U vert, O bleu* [6:10]. Р. Гіль вбачає інші асоціації: *A noir, E blanc, I bleu, O rouge, U jaune* [6:13].

Цікаво, що існує певне співвідношення між звуками та психічними враженнями, тому можна розрізнити живі і веселі звуки (“é”, “i”), спокійні та сумні (“ou”, “on”) [5:38]. Легкість звуків “i” та “é”

підкреслюється, якщо вони оточені “потріскуючими приголосними”.
Наведемо рядки з вірша:

*“Le silence déjà funèbre d'une moire
Dispose plus qu'un pli seul sur le mobilier
Que doit un tassement du principal pilier
Précipiter avec le manque de mémoire”* [8].

Сонорність звуку “o” підкреслюється звучанням носових звуків. Самі назальні звуки є мелодійними (*carillon*). Їх звучання підкреслюється частою появою “l” [5:39]. Прикладом може послугувати назва поезії Сен-Поль-Ру “*Sous le carillon de Bruges*”:

*“Dire li on di plan tchi ping dire lang, souris, carillon ;
Mooris Maeterlinck est le prince de Gand !”* [6:192].

Приглушений звук “ou” виражає м'якість, м'якості. Наведемо приклад з поезії Малларме, де поет неодноразово використовує слова з цим звуком:

*“Le temple enseveli divulgue par la bouche
Sépulcrale d'égout bavant boue et rubis
Abominablement quelque idole Anubis
Tout le museau flambé comme un aboi farouche
Ou que le gaz récent torde la mèche louche
Essuyeuse on le sait des opprobres subis
Il allume hagard un immortel pubis
Dont le vol selon le réverbère découche”* [8].

Звук “u” має помірне звучання, але, як приглушений звук, особливо поряд з придиховими, він дає враження туманності, руху, шепоту [5:40]. У поезії символістів знаходимо ряд прикладів: “*chuchoter*”, “*chu*”; “*chute*”; “*déchu*” тощо. Наведемо приклад з поезії Е. де Реньє, де звук “u” з придиховим створює ефект шепоту:

*“Écoute-la. Le chêne gronde et le bouleau
Chuchote, puis se tait quand le hêtre, plus haut,
Murmure ; l'orme gémit”* [6:262].

Французькі дослідники зазначають, що досить ніжними словами для сприйняття є такі слова, як, наприклад, “*suave*”, “*ébloui*” [5:28]. Так, у поезії символістів знаходимо часте використання дієслова “*éblouir*”:

*“Eblouis-moi de ta tiare constellée,
Et porte en mon esprit la résignation,
Et la sérénité en mon âme troublée”* [6:147];

*“De ses lèvres de sphinx aux amers et doux plis
Son long rêve soleille, apâli, vierge et suave” [6:207];*

*“Donnez-moi le poème des fleuves graves,
Le regard placide des lacs oubliés,
Le rêve intraduit des heures suaves
Où nos regrets sont palliés” [6:257].*

Зубні звуки виражають легке хлопання (“*tic tac*”), балачки (“*et patati et patata*”) та мацання або кульгання (“*tâtonner*”, “*tâtillon*”, “*tituber*”) [5:41]. Звернемося до прикладу з поезії С. Малларме:

“Tâtant sa ressemblance avec les maux humains” [8].

Якщо акцентувати увагу на відкритість губ, що є характеристикою губних звуків, реалізується вираз обличчя, який виражає незадоволення (“*bouder*”), здивування (“*béant*”, “*béat*”). Наведемо приклад з поезії Е. де Реньє:

*“Et bave et rôde autour des bêtes accroupies,
Béantes de l’effort où leur col s’est enflé” [6:268].*

Зазначимо також наступну особливість. Букви “*h*” та “*y*”, “розкіш” французького алфавіту, є обов’язковими в словах *honneur* та *sibylle*. Однак, написання слова “*lis*” як “*lys*” є більш поетичним [5:71]. У поезії символістів знаходимо саме таке написання лексеми “*lys*”:

*“Et tu fis la blancheur sanglotante des lys
Qui roulant sur des mers de soupirs qu’elle effleure
À travers l’encens bleu des horizons pâlis
Monte rêveusement vers la lune qui pleure !” [7:64].*

Таким чином, поняття звукового символізму є одним з найважливіших понять при розгляді французької поезії. Особливий символічний світ реалізується на рівні звуків, коли кожний звук несе важливе семантичне навантаження.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Левицкий В. В.* Звуковой символизм / В.В. Левицкий. – Чернівці : ЧНУ, 1998. – 129 с.
2. *Балли Ш.* Французская стилистика / Шарль Балли. – М. : Изд-во ин. лит-ры, 2009. – 398 с.
3. *Селіванова О. О.* Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. – Полтава : Довкілля-К, 2006. – 716 с.
4. *Кобозева И. М.* Лингвистическая семантика / Ирина Михайлівна Кобозева. – М. : ЛИБРОКОМ, 2009. – 352 с.
5. *Marouzeau J.* Précis de stylistique française / J. Marouzeau. – P. : Masson et Cie, 1969. – 192 p.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

6. *La poésie symboliste* / [упор. J. Orizet]. – P. : France loisirs, 1992. – 288 p.
7. *Малларме С.* Вірші та проза / Стефан Малларме. – К. : Юніверс, 2001. – 240 с.
8. *Mallarmé S.* Poésies [Електронний ресурс] / Stéphane Mallarmé. – Режим доступу : <http://poesies.net/mallarme.html>